

Д. Ј. ДАНИЛОВ

ЈЕЛЕН НОЋИ

(роман о Сави Шумановићу)

септембар, 2022.

*Као што јелен њоже тражи,
тако и моја душа за њобом
чезне, Боже!*

Давидов 42. псалм

Д. Ј. ДАНИЛОВ

ЈЕЛЕН НОЋИ

(роман о Сави Шумановићу)

септембар, 2022.

1

ЗВОНА НАД ПЛАНЕТОМ БАЛКАН

Ова прича није у потпуности моја нити је само ја причам. Не знам куда идем, али знам да ћу, где год пођем, залутати.

На почетку била је само тама и слепило, а где су тама и слепило, ту не може бити памћења. Мојој је причи недостајало осветљење. Мојој је причи недостајала истина. Да ли је случајно грчка реч за истину *a-letheia*, што значи незаборављено.

А онда се зачула звоњава. Велико и тешко бронзано звоно што је до малочас

било непомично и као занемело за вечност, сада се под конопцима звонара буди, покреће и љуља своје масивно тело ослобађајући силну звоњаву.

Од незапамћених времена чује се са Балкана звоњава. Једна рука повлачи уже и бронзано звоно, та божанска шкољка у којој се буди првобитна вибрација и којој нико поуздано није могао одредити старост, почиње да се оглашава. Да растерује ђаволе који искушавају људе и привлачи кротка и понизна срца, да упозорава на приближавање Опаког што је пристизао из подземног света.

Шупљине звона су уста проповедникова, а брујање звона језик проповедников који растерује ђаволске духове. Бруј звона долази из звезданих светова, из блиставих кристала небеске воље. Са тих висина, из тих дубина, спушта се звучни сјај на ђаволочовечанство како би постало благословено одозго. Зашто лијемо ова звона? Само да би нас Бог видео. Само да би нас Он видео и чуо. Због греха и због опроштаја. Јер, где је грех ту је и опроштај, само под условом да има покајања.

У мемли, тамо где је све опустошено и разграђено, само звук звона и речи блистао је златосјајем.

2

ОСТАВШТИНА МРТВИХ

Одувек су ме узбуђивали бувљаци. Бувљак је оставштина мртвих, гомила ничега која за мене представља све. То чаробно место омогућавало ми је да за јефтине паре купујем скупе ствари. Углавном су ме занимале књиге, ексклузивна гардероба, слике непознатих аутора, наливпера, добра немачка мастила, каишеви с раскошним металним токама и торбе. Све те стварчице које сам проналазио на бувљацима можда су неке

представљале најобичније ђубре, али за мене су биле благо. Неодољиво ме је привлачило да поседујем сву ту бувљачку раскош. Чудно је то, свет превасходно купује проверене вредности јер не уме сам да открије шта је вредно. Ми смо гобленски народ и верујем да у томе нема ничег рђавог.

Пијаце и бувљаци су и моја омиљена ловишта књига која на најлепши начин сведоче о бродолому старог света. Без пијаца и бувљака Београд би био смртно досадан, неподношљив. По београдским и светским бувљацима срећем шићарције које књиге купују само зато да би их потом препродале по вишеструко већој цени. А затим ускогруде фанатике, библиоклептоманијаке илити крадљивце књига, похлепнике, типове уморне и резигниране од беспосличарења, несрећне самотњаке, луталице у дугачким дeмодe капутима које су некада биле неко и нешто, а данас су напросто – луталице, јадне душе одбегле од људи којима су књиге оно једино што им је преостало, особењаке са дубоком књишком религијом у срцу, заљубљенике у живописне и пожудне разговоре о књигама, недефинисане, гаргантуанске библиоманијаке усредоточене само на књиге, књишке шакале вођене демоном истраживања,

егзалтиране фанатике који говоре у празно, уврнуте љубитеље бизарних књига, докоњаке којима нису све козе на броју, разна цуњала која изгледају беспослена, а заправо су изузетни познаваоци књига и бесомучни сакупљачи који са аналитичком пажњом и култивисаном будношћу и манијом скенирају сваку књигу коју узму у руке. С таквим типовима довољно је разменити свега неколико реченица, па схватити да имаш посла са књигосаурисима који много знају.

Међутим, на бувљаку се, све и да хоћеш, не можеш држати некаквог програма. Ту напросто не знаш шта тражиш и на шта можеш да налетиш. Случај је ту најпоузданији вођа и пријатељ који те води до књиге која ће задовољити твоју тренутну авитаминозу. Сећам се када се на новобеоградском бувљаку један проклети срећник десетак секунди пре мене задесио на правом месту у право време и док сам ја био непажљив и деконцентрисан, зграбио ми испред носа за багателан новац књигу – суво злато.

Сви наши сусрети потичу од некадашњих реинкарнација. Притом, ниједно биће није изоловано од других. Дубински слојеви карме су бездани и безбројни,

нити свих бића од просјака до краљева, од гејака до мудраца могу се осетити у том временском речном кориту којим неизбежно тече карма.

Откад знам за себе пратила ме је магија немогућих сусрета. Тај дан нећу заборавити до Страшног суда. Чарну Беложански, двадесет седмогодишњу девојку, срео сам у освит старости. Већ сам дебело загазио у шездесет другу годину живота. Кад сам је први пут угледао на ново-београдском бувљаку као да је на тренутак престало деловање земљине теже. Била је одевена у мушки војнички шињел са еполетама који јој је савршено пристајао. По сувом, беснежном децембарском дану шетала је међу црном сиротињом и хрпама књига уништених од влаге које нико није хтео ни да погледа, и аутомобилских гума, од тракторских до оних за *аудије* и *џорше*. Сећам се да сам тог дана на бувљаку упознао неког Талијана, страственог колекционара народних ношњи. Циганчићи, немирни као да су испали врагу из торбе, врзмали су се около. Такође се сећам да је један човек сув као испосник тик испред мене рекламирао румунску маст од јазавца која, наводно, лечи све могуће болести.

– Ова маст може да начини многа чуда, једино не може да васкрсне човека – говорио је.

После је дошао један од оних крупних, пунокрвних типова што свакодневно пију пиво и конзумирају јефтине кобасице и такође почео да хвали јазавичју маст којом је излечио некакву тајанствену кожно болест. Краљеви дроњака, неки задрти типови који мрзе све и свакога и које још одраније знам, продавали су профињен бофл већ изношен на Западу. Појавила се однекуд огромна крмача – мангулица дебеле сланине с великим ушима као у слона. За њом су ишли прашчићи, смешни и масни. Та свињска обитељ ровала је по смрзнутим, блатњавим прњама одбаченим по ободу бувљака. У ваздуху се осећао дим угљена. Сећам се да сам чуо како је неко некоме рекао: „Није видео даље од своје смрти!“

Нисам престајао мислити на девојку у мушком војничком шињелу са еполетама.

Један тренутак просветљења у стању је да преосвешта године летаргије и отупелости у којима се заваравамо и тешимо да ће нам се догодити онај, како га песник назва, тренутак срца који нема цену. Боже, какав углађен и негован цвет сам пронашао на ђубрету новобеоградског бувљака,

међу тим сметлиштем крпетина, међу побуђалим крзнима на која су се некад расипали силни новци, међу хаљинама какве неверне лепотице која је негда мушкарце вртела око малог прста, а сада почива у ковчегу, два метра испод земље. И заиста, девојка је блистала као часовник на црквеном торњу. То биће као да је било рођено са звездом на челу. Као да је у њему била сабрана сва земаљска чар. У једном тренутку, онако утегнуту у војнички шињел, видео сам је на фону гаврана, врана и чавки који су били нацицани на хрпи изанђалих аутомобилских гума, сличних некој новој царинској служби.

Управо тада на бувљак је пристигао камион из, како неко рече, Мађарске, препун књига, докумената и старинског намештаја. Девојка у војничком шињелу се без икаквог устезања спретно попела на приколицу и почела да претура по књигама. Недуго потом и сам се нађох на приколици и стадох једнако да разгрћем по хрпама. Осетио сам како ме топло запахла девојчина близина. У том тренутку девојка угледа миша.

– Погледајте малог сиротана! И он је са овим књигама и намештајем пристигао из Мађарске.

– Ето, сада је мали емигрант постао легитимни грађанин Београда – обрецнух се.

Допало јој се, очигледно, то што сам рекао. Читав сат остали смо нас двоје да њушкамо по књигама. Рече ми да се зове Чарна. Пушила је сладострасно, готово похотно. После неколико минута разговора било ми је јасно да је преда мном била нимало наивна особа која је и те како много знала о књигама. Као и ја, и Чарна је била опседнута заборављеним књигама и писцима које више нико не чита. Сећам се само да је Чарна из гомиле папира извукла неки мастилом писан рукопис на којем је крупним, ћириличним словима писало „Моја срчана заоставштина“. Платила је рукопис продавцу и док сам ја претурао по књигама, изгубила се у непознатом правцу.

Никада нисам био тако интензивно свестан своје напуштености на свету као тих дана. У ужичкој болници умирала ми је мајка. Девојка коју сам волео, расна градска лепотица, напустила ме је, а угледна издавачка кућа одбила је да штампа рукопис моје збирке песама „Дозивање с кањонима“. Уз све то, угинуо је мој седмогодишњи мачак Конзул. Планете, очигледно нису биле у доброј конјункцији и

некакав немир, попут леденог брега, наваљивао је на мене. Телескопски осамљен живео сам у дубокој тишини, оној тишини и чамотињи од које расте брада. У ствари, живот се одвијао обично, пуста велградска свакидашњица са данима који се вуку споро и тешко као угојене свиње. Гласање врана увек истим, заморним репертоаром. Никако ту није могло доћи до било каквог заплета.

Не једном, помислио бих како би било чаробно да сам се родио као старац и да се онда временски враћам уназад, све до детета и одојчета које сиса, а потом, нек му је просто, нестаје у ружичастом језеру мајчине утробе. Колико сам само пута за последњих пола године долазио у искушење да се убијем! Али био сам према тор за тако нешто. Мислим да је дубоко одвратно када човек на прагу седме деценије изврши самоубиство. Самоусмрћење једино могу да разумем и поштујем код младих људи. Они тим чином протестују против беде живота, против свега што је туђе животу. Јер, самоубијајући се, људи се заправо подсмехују животу и тако се боре против смрти. Они који су се убили млади можда су они који су спознали да и смрт има право на живот.

Тих дана почео сам да узимам бенседин и сличне лекове против депресије и жестоких аритмија које су ме ноћу будиле из сна. Али они не лече унутрашњу тугу. Када бих престао да узимам антидепресиве, некаква емоционална тупост поново би ме обузела. Био сам изгубљен као да сам залутао у сопствени живот. Недостајала ми је жена, њен мирис. Трагао сам за неким топлим бићем које би ме као дете узело за руке и отргло из бездане тмине. Киша је падала недељама и ја сам буквално осећао како се плесан хвата дубоко у мојој нутрини.

Као дете, упорно сам сањао један исти сан о половини вука. Тај је вук имао половину тела, две ноге, једно око, пола њушке. Увек је био гладан јер није могао да задржи ништа што би појео у половини желуца. Та је половина вука свуда сејала саму пустош. Прождирала је јагњад, кокошке, препелице, шта све не, али упркос томе, ништа није могло утолити њену глад. Након очајничког лутања по планинама и недођијама, та половина белог планинског вука најзад је пронашла своју другу половину, вучицу која је, треба ли рећи, била једнако гладна и жедна. Одмах су се заволели и свакодневно све делили.

Као та вучја половина, тако сам се и ја осећао одсечен. Престао сам да се осећам непотпуно кад сам срео Чарну. Већ сам у свом животу био побројао толико патњи, а сада је преда мном била још једна – да ли ћу у вреви Београда пронаћи Чарну? Али нисам пуштао сумњу у своје срце. Веровао сам да ћу је поново видети. И то се догодило неких пет месеци након нашег сусрета на новобеоградском бувљаку. Једне мајске вечери док сам се Француском улицом спуштао до своје дорћолске мансарде, угледах кроз отворена врата зграде парове како плешу танго. Попех се уз ступенице и стадох да их посматрам. У дну сале угледах Чарну. Схватих после извесног времена да је она учитељ танга. Било је негде око пола десет, час се лагано приводио крају, млади људи излазили су из сале. Сачекао сам да остане сама.

– Сећаш ли се нашег сусрета на бувљаку, оног мађарског миша у камиону? – упитих.

– Мислиш на новог становника Београда – обрецну се Чарна.

– Да, управо на њега. Могли бисмо на пиће у „Пенушаву криглу“ – рекох.

Прихватила је то сасвим природно.

Као лајтмотив, као неку врсту стилске

вежбе, узели смо салату сервирану у чинији од маслиновог дрвета. Кажу да се у таквој посуди салата пролепша, буде јој добро. Сећам се да су се у салати сусрели слатки, горки и киселкасти укуси и да је Чарна кушала са уживањем.

Причали смо о књигама, а о чему другом. Рекла ми је да се сећа својих ранијих живота и да је у једном од њих била библиотекарка у великој подземној библиотеци на Исланду и да се звала Гудрун. Тада ми је показала рукопис који је оног дана купила на бувљаку. Тврдила је да је рукопис заправо тајни дневник сликара Саве Шумановића, ту и тамо испуњен цртежима генијалног уметника.

– Носим га у торби свуда са собом – рекла је.

Чарна ми је поверила да је Аполинер рекао да неки људи умиру како би били више вољени.

– Не знам сликара – рекла је Чарна – који је у српском народу био више обљубљен од Саве Шумановића.

И већ смо видели Саву Шумановића окруженог четкицама од најфиније вевричје и кунине длаке, бочицама ланеног уља, терпентина и сикатива, танким ножевима, тубама уљаних боја и кутијама

од крушковог дрвета препуним грумења пигмента сепије, отровног кобалта, кадмијума, цинобера... Чак ми је те вечери Чарна прочитала прве три реченице Шумановићевог дневника. Оне су гласиле: „Није могуће одгодити полагање рачуна. По природи ствари, човек не може дуго живети с неком тајном. Не умем рећи каква ме то сила гони да сав овај мој живот поверим папиру и мастилу.“

Кад смо изашли из „Пенушаве кригле“, осетио сам снажну навалу радости у грудима. Верујем да је и Чарна осетила исто то. Загрлила ме је не изустивши ни реч и тај њен загрљај доживео сам као заклетву. Да, баш тако, као заклетву. Све је у једном тренутку постало застрашујуће лепо и у исти мах застрашујуће јасно. Кад смо се растали, њен поглед као да ми је говорио: сувишно је да на мене гледаш као на неку недостижну особу. Од тог тренутка више нисам пуштао сумњу у своје срце. Нисам више осећао никакву потребу за пријатељима – све сам то пронашао у Чарни.

Ето, пред нама је био прави бисер који је Чарни и мени доделило само Провиђење. Биле су то растурене странице понегде исцепаних листова, а на појединим

местима уништене влагом. Проучавајући касније темељно Шумановићеву обимом невелику бележницу, која је представљала некакву мешавину интимних дневника, аутобиографије, поезије, есејистичких записа из којих су се назирали обриси велике кланице која се ближила, Чарна и ја смо покушавали по само нама знаним критеријумима да реконструиремо стазе којима се Шумановић кретао, жене с којима је било шта имао.

Било нам је јасно да је Шумановићева прича, као уосталом и прича сваког човека, састављена из делова које је тешко повезати. Писање дневника, уосталом, најбољи је доказ декаденције једног уметника. Јер, уметник који грозничаво ствара, као и сви делатни људи, ретко има потребу, а богме и времена да још пише и дневник. Отуда краткоћа ове Шумановићеве дневничке бележнице. Дакле, осим свима добро познате мале аутобиографије коју је написао, Шумановић је оставио своју „Срчану заоставштину“ досад ником познате садржине.

У пожутелој бележници, како ће се видети, открићемо унутрашња превирања човека који је живео у страху и сталном прикривању самог себе. Покушали смо

да уђемо у тајну Шумановићевих успомена, у скривени живот у који нико није имао приступа, у две речи – да продремо у мистерије његове кратке бележнице, за нас вредне као грумен злата. Дабоме да су нам најважније биле Шумановићеве слике, о којима смо Чарна и ја данима и ноћима жучно дебатовали.

Није ли писац паук у овом свету, роб ткања, судбоносно везан уз дужност плетења и расплитања замки који, висећи о нити, тка најчудесније приповести. Нашироко и надугачко причопрличач прича за све оне векове ћутања и ништавила који су иза нас, за све оне ћутљиве очеве и претке који остадоше неми. Велики дуг и рачун нашим причама морамо им вратити и тако их осветити. Прича је као златосјај што просева из мемле. Аријаднина је то нит која ће нас провести кроз чудовишне догађаје.

И ево нас у ноћи палој на Балкан. Многи људи, живи и мртви, помажу нам у причању прича. Прича упија мноштво гласова који један другог не поништавају. Све се то слива у велику реку. Знате, ја добро познајем ћуди река. Као и прича, и река мора да тече иначе се претвара у жабокредну чатму.

Причу покрећу моћни неспоразуми. Делиријум живота и стварности не може да обухвати конвенционална реалистичка прича. Разумете, нису важни мостови и ћуприје, битније су провалије и амбиси испод мостова. Е ту, у оно што су прогутали мракобеси, приповедач хоће да уђе. Приповедач је, између осталог, ту како би зло оптеретио сведоком. Само звона причају с мртвима. Звона приче нас дозивају. Изван приче нема ничега.

И ето, тако је прича о Шумановићу загризла реп почетка.